

ca realitate obiectivă, modul de viață se referă la ansamblul condițiilor de existență ale colectivităților umane, la trebuințele omului și la modul în care acestea sunt satisfăcute, la comportamentul oamenilor în sfera relațiilor sociale. Cu cit trebuințele omului sunt mai diversificate și au un cimp larg de acțiune, cu atit viața este mai bogată în conținut și omul își poate manifesta din plin potențele creațoare.

MODUL DE VIAȚĂ ȘI CONSUMUL ÎN ROMÂNIA*

(Probleme teoretice și metodologice)

Dr. Constantin Grigorescu

Ca realitate obiectivă, modul de viață se referă la ansamblul condițiilor de existență ale colectivităților umane, la trebuințele omului și la modul în care acestea sunt satisfăcute, la comportamentul oamenilor în sfera relațiilor sociale. Cu cit trebuințele omului sunt mai diversificate și au un cimp larg de acțiune, cu atit viața este mai bogată în conținut și omul își poate manifesta din plin potențele creațoare.

Edificarea socialismului în România a determinat creșterea bunăstării întregului popor, formarea și dezvoltarea unui nou mod de viață, satisfacerea tot mai deplină a trebuințelor materiale și spirituale ale populației.

Documentele Congresului al XII-lea al Partidului prefigurează ridicarea pe noi trepte a tuturor laturilor modului de viață socialist. Obiectivele și sarcinile cuprinse în Directive ca și în Programele-directivă și îndeosebi în Programul-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981–1985 și de ridicare continuă a calității vieții, arată că, odată cu creșterea producției materiale și perfectionarea relațiilor economice și sociale are loc și creșterea bunăstării populației, ridicarea gradului de cultură și civilizație a întregului popor.

Modul de viață socialist evoluază și se transformă treptat în mod de viață comunista. Pentru țara noastră un moment esențial în această privință va fi marcat de realizarea în lini mari, în actualul deceniu, a societății sociale multilateral dezvoltate. După cum se știe ținându-se seama de realizarea acestui obiectiv strategic, Congresul al XII-lea al partidului a adoptat hotărîrea de a se elabora un nou Program al partidului pînă în anul 2000 sau 2010. În raportul prezentat la Congres, tovarășul Nicolae Ceaușescu referindu-se la această problemă, a precizat că nouul Program va trebui să trateze căile și direcțiile consolidării în continuare a societății sociale multilaterale dezvoltate „de trecerii treptate la înfăptuirea principiilor comuniste de muncă și viață în fața noastră”¹.

Afirmarea tot mai puternică a noului mod de viață pe pămîntul României ridică numeroase probleme în fața științelor sociale, inclusiv a științelor economice. În acest domeniu, potrivit orientărilor fixate de tovarășul Nicolae Ceaușescu științelor sociale, apare necesar să se adincedască gîndirea originală, a partidului nostru privind formarea și dezvoltarea modului de viață socialist și să se aprofundizeze din punct de vedere teoretic schimbările ce au loc în modul de viață al poporului, a claselor și categoriilor sociale din țara noastră. Adincredere studiilor privind modul de viață socialist prezintă, de asemenea, interes pentru combaterea mitului „societății capitaliste de consum” care, chipurile, ar asigura bunăstarea întregii societăți, ar lichida instrăinarea muncii, iar lucrătorul, „homo faber”, ar deveni „homo ludens”.

1. Conținutul și sfera de cuprindere a categoriei mod de viață

În ultimul timp, literatura de specialitate demonstrează condiția omului în societate prin mai multe noțiuni: „mod de viață”; „calitatea a vieții”; „bunăstare”; „nivel de trai material și cultural”; „stil de viață” etc. Asupra conținutului și sferei de cuprindere a acestor noțiuni nu există o

* Text intocmit pe baza studiului realizat în cadrul temei *Consumul populației de bunuri nealimentare și de servicii*, înscrisă în planul Institutului de Economie Socialistă pe anul 1979.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1979, p. 55.

unanimitate deplină și în jurul lor se poartă încă discuții, mai ales referitor la noțiunea „calitatea vieții”. Indiferent însă de opinile diversilor specialiști, esențial este faptul că *diversificarea noțiunilor privind condiția omului în societate a însemnat, în același timp, o diversificare a ariei tematice a studiilor*. Ne referim, spre exemplu, la problemele mediului înconjurător ca și la studiile privind indicatorii sociali. Așa cum s-a arătat, toate noțiunile menționate mai sus se referă la condiția omului în societate, fapt ce face ca între ele să existe anumite asemănări. Totodată, între noțiunile amintite există și deosebiri rezultate atât din sfera lor de cuprindere, cit și din conținutul lor intrinsec.

Pentru a evita alunecarea într-o discuție sterilă, *socotim necesar tratarea conținutului categoriilor amintite în funcție de criterii obiective*. În principal, acestea se referă la: 1. trebuințele populației; 2. condițiile și factorii de care dispune populația în procesul satisfacerii trebuințelor; 3. calitatea, respectiv capacitatea condițiilor și factorilor utilizati de om pentru a crea o viață agreabilă, plăcută; 4. comportamentul oamenilor.

După cum se stie, omul are pe de o parte o natură biologică și pe de altă parte o natură socială. Ca ființă socială, omului îl sunt proprii o multitudine de trebuințe, grupate după criterii foarte diferite. În legătură cu obiectul prezentului studiu, reținem una din grupările făcute de K. Marx, respectiv – trebuințe fizice, spirituale și sociale².

Trebuințele de ordin fizic au în vedere nevoia de hrană, îmbrăcăminte, adăpost, aer, apă, odihnă etc. și satisfacerea lor asigură însăși existența omului ca ființă biologică.

Trebuințele spirituale privesc, în principal, nevoia omului de comunicare, de cunoaștere și de frumos.

Trebuințele sociale ca, de altfel, și trebuințele spirituale, decurg din esența omului ca ființă socială, care intră în diverse tipuri de relații cu semenii săi: familie, muncă, comunitate etc. Între altele, avem în vedere astfel de trebuințe ca nevoia de托vârșie și prietenie, nevoia de stimă și respect sau nevoia de participare la organizarea vieții sociale.

Vorbind de trebuințele omului, se cuvine subliniat că acestea sunt indisolubil legate de faptul că, prin natura lui, omul este o ființă creațoare, o ființă care muncește și care simte organic nevoia de egalitate, că *omul se dezvoltă ca o puternică ființă politică și morală*.

Caracterizarea modului în care sunt satisfăcute trebuințele omului-limpune, în mod firesc, utilizarea unor categorii diferite. Aceasta cu atât mai mult cu cît cantitatea și calitatea bunurilor și serviciilor de care dispune societatea, precum și cadrul social (tradițional sau legiferat) în care se realizează diferite tipuri de relații sociale nu corespund întotdeauna cu trebuințele omului. Astfel, noțiunea cu cea mai restrânsă sferă de cuprindere este *nivelul de trai material și cultural*. Prin această categorie se desemnează gradul de satisfacere a trebuințelor materiale și culturale ale populației, inclusivindu-se aici consumul de bunuri alimentare, nealimentare și de servicii, asigurarea cerințelor de spațiu de locuit, gradul de instruire și cultură și starea sănătății.

Bunăstarea este o noțiune cu o sferă mai largă de cuprindere. Pe lîngă problemele care definesc nivelul de trai material și cultural – proprietățile, bunăstarea se referă în egală măsură la condițiile de muncă și la durata săptămânii de lucru, la organizarea și sistematizarea teritoriului și la mediul ambient în care trăiește omul, precum și la cadrul social de participare a oamenilor muncii la conducerea activității economice și sociale.

Categoria *mod de viață* desemnează formele de activitate, respectiv comportamentul oamenilor în procesul satisfacerii trebuințelor lor, în interacțiune cu condițiile sociale și naturale de existență ale societății. Ne referim la activitățile oamenilor în sfera producției și în afara acesteia, în timpul de muncă și în timpul liber, la comportamentul omului în colectivul de muncă, în familie și în societate. Un rol esențial îl definește comportamentul economic al oamenilor ca producători de bunuri materiale și de servicii, precum și comportamentul lor ca consumatori de bunuri materiale și de servicii. Modul de viață este categoria care reflectă unitatea dintre obiectiv și subiectiv, dintre condițiile pe care societatea le pune la dispoziția omului și activitatea vitală a acestuia. Normele morale, valorile ideologice și culturale proprii societății, claselor sociale și individizilor ca și ierarhia acestora au un rol esențial în formarea și dezvoltarea modului de viață. Potrivit nivelului de agregare la care este privită activitatea și comportamentul oamenilor în societate distingem: modul de viață al fiecărui individ luat separat, modul de viață al claselor și categoriilor sociale și modul de viață al societății în ansamblul său.

Cu mulți ani în urmă înțemeietorii socialismului științific au fundamentat categoria *mod de viață* și dependența acestei categorii de condițiile social-economice dominante. În acel sens, în lucrarea *Ideologia germană* Marx și Engels au arătat că modul de producție nu trebuie privit numai ca „reproducție a esenței fizice a indivizilor. El este într-o măsură și mai mare un mod determinat de activitate a acestor indivizi, un mod anumit de manifestare a vieții lor, un anumit *mod de viață al lor*”³. Caracterul istoric al modului de producție, al condițiilor social-eco-

² Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, București, Edit. politică, 1960, p. 256.

³ Karl Marx, Friederich Engels, *Opere*, vol. 3, București, Edit. politică, 1955, p. 21.

nomicice fac ca modul de viață al indivizilor să aibă un caracter istoric, să poarte amprenta fizionomiei claselor și grupurilor sociale din care fac parte. Sub acest aspect, Marx și Engels au combătut concepțiile potrivit cărora modul de viață al indivizilor nu ar înregistra modificări și transformări odată cu schimbarea condițiilor social-economice. Tezele lui Marx și Engels și-au dovedit pe deplin valabilitatea. Afirmarea socialismului într-un număr tot mai mare de țări a însemnat, în același timp, afirmarea și dezvoltarea unui nou mod de viață.

În prezent în literatura de specialitate din țările socialiste se poartă încă discuții în legătură cu conținutul categoriei mod de viață. Discuțiile privesc mai ales faptul dacă condițiile de existență ale omului fac sau nu parte integrantă din conținutul categoriei mod de viață. Evident, problema privește și relația dintre nivelul de trai și modul de viață. Pe lîngă opinile potrivit cărora modul de viață exprimă comportamentul omului în interacțiune cu condițiile sale de existență, există și opinii potrivit cărora modul de viață ar include și condițiile de existență ale omului, inclusiv elementele care definesc nivelul de trai al populației. Este de la sine înțeles că nu se poate vorbi de comportamentul omului în afara condițiilor sale de existență, respectiv în afara condițiilor naturale, tehnice, economice, sociale, ca și în afara valorilor spirituale. Spre exemplu, unul este comportamentul omului în producție, cind este proprietar și altul cind este salariat. O influență însemnată asupra comportamentului producătorului are și faptul că lucrează manual sau mecanizat, dacă execută de-a lungul întregii vieți o singură operație simplă, sau participă alternativ la realizarea mai multor operații. Aceste relații sunt evidente dar nu ne îndreptătesc să considerăm condițiile de existență amintite ale omului ca parte a modului de viață. Ar însemna să reducem categoriile economice și sociale de bază la categoria mod de viață. Lucrările par mai complicate însă cind analizăm relația dintre nivelul de trai și modul de viață, respectiv comportamentul omului în societate.

A. P. Butenko susține că nivelul de trai este o condiție și un rezultat al modului de viață și nu o parte constitutivă a modului de viață⁴. O poziție aparte exprimă Maria Boiceva-Mihaleva, care consideră numai nivelul consumului de bunuri materiale și de servicii drept condiții ale modului de viață, iar structura consumului ca făcând parte din modul de viață⁵. Fără îndoială, teza potrivit căreia consumul populației este o condiție și o premisă a modului de viață este justă. Realizarea consumului alimentar potrivit normelor fiziológice, spre exemplu, asigură o dezvoltare armonioasă fizică și intelectuală a omului, contribuie la dezvoltarea activităților creațoare atât în producție, cît și în afara producției. Pe de altă parte, dezvoltarea activităților creațoare și satisfacerea tot mai deplină a nevoilor cognitive și estetice ale oamenilor contribuie la rationalizarea consumului, la așezarea acestuia pe baze strict științifice, respectiv la un anumit volum și la o anumită structură a consumului alimentar.

Corelațiile asemănătoare pot rezulta și în privința nivelului și structurii consumului de bunuri nealimentare și de servicii. Dar ceea ce caracterizează modul de viață nu este consumul populației ca atare, ci comportamentul omului față de bunurile materiale, comportament care determină un anumit nivel și o anumită structură a consumului. Ne referim, spre exemplu, la faptul că în societățile bazate pe exploatare și inegalitate și cu deosebire la capitalism, consumul de bunuri materiale este un simbol al bogăției, un semn care evidențiază succesul în viață. De aici și cultul față de bunurile materiale, instruirea omului față de lumea materială și transformarea consumului din mijloc de dezvoltare în scop al vieții. Aceasta și explică risipa de bunuri materiale, risipă denunțată chiar și de specialiști care nu împărtășesc ideile socialismului științific. Un exemplu elocvent în această privință sunt lucrările lui Philippe d'Iribarne, din care menționăm una semnificativă prin însăși titlu ei: *Le gaspillage et le désir*, apărută în 1975.

Calitatea vieții este o noțiune mai puțin elaborată. Unii specialiști localizează calitatea vieții la corespondența dintre caracteristicile bunurilor materiale și a serviciilor, pe de o parte, și trebuințele și dorințele populației, pe de altă parte. Pentru B. de Jouvenel, de exemplu, calitatea vieții reprezintă totalitatea posibilităților oferite individului de către societate de a-și amenaja existența, de a dispune de produsele ei și de a folosi serviciile ei, pentru a-și organiza existența individuală după trebuințele și dorințele proprii⁶. O poziție apropiată exprimă K. Bauer, care înțelege prin calitatea vieții totalitatea amenințărilor naturale și culturale, varietatea, cantitatea și calitatea bunurilor și serviciilor aflate la dispoziția tuturor membrilor unei anumite societăți⁷.

⁴ A. P. Butenko, *Modul de viață socialist. Probleme și opinii*, Moscova, Edit. Nauka 1978 (lb. rusă).

⁵ Lucrarea colectivă *Construirea economiei societății socialiste dezvoltate*, Sofia, 1980 (lb. bulgară).

⁶ B. de Jouvenel, *Areacidie, ou l'art du mieux-être*, Paris, SEDEIS, Futuribles, Ed. nouă, 1971, p. 60 și urm.

⁷ K. Bauer, *What is value? An analysis of the concept*, în K. Bauer, N. Rescher, *Values and the Future*, New York, the Free Press, 1971, p. 45—46.

Alți specialiști localizează calitatea vieții la corespondența dintre proprietățile tuturor condițiilor de existență ale populației, inclusiv a relațiilor sociale, și trebuințele și cerințele omului. Mihai Drăgănescu și Stelian Beldescu, de exemplu, consideră că „pentru omul în societate calitatea vieții reprezintă însumarea elementelor care îl asigură integritatea biologică (sau a vieții biologice) la care se adaugă gradul de satisfacere a cerințelor de ordin social-economic și de împlinire a principiilor și exigențelor etice și morale, precum și acțiunea sinergică și concentrată a cerințelor pe care cimpul social le impune omului”⁸. Autorii consideră că noțiunea în sine poate fi privită din două puncte de vedere, respectiv în raport cu individul și în raport cu societatea. Sub acest ultim aspect, în concepția autorilor, calitatea vieții depinde de: 1. nivelul de trai economic; 2. nivelul de trai ecologic; 3. varietatea vieții și 4. calitatea relațiilor umane.

O contribuție însemnată la definirea categoriei „calitatea vieții” are profesorul Ioan V. Totu... „Calitatea vieții, subliniază I.V. Totu, sintetizează interdependențele organice dintre nivelul și calitatea tuturor condițiilor vieții sociale, gradul de satisfacere a nevoilor (trebuințelor) membrilor societății și trăsăturilor calitative esențiale ale existenței, dezvoltării și perfecționării personalității individuale și colectivităților umane”⁹.

Alți specialiști restrință conținutul categoriei de calitate a vieții la natura relațiilor umane și sociale, respectiv la capacitatea acestora de a satisface trebuințele de ordin social ale populației. Astfel, prof. Vl. Trebici, susține că „nivelul de trai se referă la nevoi materiale, iar „calitatea vieții” are în vedere în special relații umane și sociale”¹⁰. Uneori în mod direct, alteori indirect, literatura de specialitate a tratat, așa cum rezultă și din referirea mai sus-citată, și raportul dintre categoria calitatea vieții și celealte categorii care definesc condiția omului în societate. Profesorul Emilian Dobrescu, recunoscind problematica calității vieții, consideră că aceasta este inclusă în categoria privind bunăstarea socială definită în cea mai largă accepție¹¹. O poziție asemănătoare îmbrățișeză prof. Vl. Trebici cu remarcă că, în concepția sa, calitatea vieții include și elemente de comportare umană, respectiv elemente care făin de modul de viață.

Observăm totodată că și la alți specialiști români, ca cei citați mai sus, sfera de cuprindere a categoriei calitatea vieții este asemănătoare cu aceea a modului de viață. Fireste, se poate pune întrebarea: categoria calitatea vieții are o existență de sine stătătoare alături de celealte categorii și dacă da, ce elemente o disting, respectiv ce elemente o caracterizează? După părerea noastră, calitatea vieții nu poate fi tratată distinct de problematica trebuințelor omului, respectiv de trebuințele fizice, spirituale și sociale și de condițiile și factorii care asigură satisfacerea trebuințelor amintite. *Problematica calității nu este definită de sfera sau aria de referință a trebuințelor și a condițiilor de realizare a acestora, ci de măsura în care condițiile și factorii materiali și sociali de care dispune populația corespund sau nu trebuințelor și aspirațiilor membrilor societății. Calitatea vieții se pune în egală măsură atât pentru problematica care definește nivelul de trai material și cultural și respectiv bunăstarea socială, cît și pentru problematica modului de viață.* De altfel, noțiunea calitatea vieții a apărut în literatura de specialitate din țările capitaliste dezvoltate tocmai ca urmare a deteriorării unor condiții fundamentale de existență ale omului în țările respective. Ne referim, în primul rînd, la poluarea mediului ambient, la formarea unor mari aglomerații umane pe spații restrânse, fapt ce creează numeroase probleme de ordin social ca și la dezvoltarea unilaterală pe care o impune omului societatea capitalistă. Dar, dat fiind esența multilaterală a omului, faptul că acesta este definit nu numai de trebuințe fizice ci și de trebuințe spirituale și sociale, ridicarea calității vieții este asigurată atât de satisfacerea în cîl mai bune condiții a fiecărei trebuințe și aspirații. În parte, cît și a tuturor trebuințelor și aspirațiilor umane în ansamblul lor. Ca și celealte categorii care definesc condiția omului în societate și categoria calitatea vieții are un conținut dinamic, concret istoric și de clasă. Istoria omenirii ca și realitatea lumii contemporane oferă suficiente exemple.

Așa cum s-a mai spus, conținutul categoriei calitatea vieții nu este pe deplin elaborat și în jurul său continuă să existe puncte de vedere diferite. Cu toate acestea, elementele la care ne-am referit ne oferă suficiente temeuri să nu împărtăşim opinile acestor specialiști potrivit căror calitatea vieții ar fi o alternativă burgheză a conceptului marxist „mod de viață”¹².

⁸ M. Drăgănescu, S. Beldescu, *Calitatea vieții și civilizația*, în vol. *Civilizația socialistă și valorile ei. Studii teoretice preliminare*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, p. 73—79.

⁹ Ioan V. Totu, *Dinamica dezvoltării și calitatea vieții în socialism (I)*, Revista economică, nr. 22 din 30 mai 1980, p. 17.

¹⁰ Vl. Trebici, *Calitatea vieții — finalitatea economiei socialiste*, în „Revista economică”, nr. 38, 1975, p. 16.

¹¹ Emilian Dobrescu, *Optimalul economiei socialiste*, București, Edit. politică, 1976, p. 27.

¹² „Voprosi filosofii”, nr. 3, 1975, p. 154.

România a parcurs etape însemnate în formarea modului de viață socialist și ridicarea calității vieții¹³. *Programul-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981 – 1985 și de ridicare continuă a calității vieții*, adoptat de Congresul al XII-lea al partidului, este o nouă expresie a unității dintre dezvoltarea economică și ridicarea buneleștării a populației; a legăturii indisolubile dintre dezvoltarea modului de viață socialist și ridicarea calității vieții.

2. Modelul consumului – componentă a modului socialist de viață

Considerarea elementelor care definesc consumul în țările în care s-a edificat socialismul evidențiază formarea unui model de consum deosebit de cel din țările capitaliste. Bazele teoretice și trăsăturile acestui model au fost prefigurate de socialismul marxist cu mult înainte de scindarea lumii contemporane în două sisteme și afirmarea socialismului pe plan mondial. Pe de o parte, Marx și Engels au combătut concepțiile potrivit cărora viitoarea societate, socialismul, s-ar caracteriza printr-o reglementare „cazonă” a activității oamenilor, prin ascetism, respectiv prin aceea că oamenii s-ar strădui „să muncească mult pentru a consuma puțin”¹⁴. Dimpotrivă, luând în considerare îechidarea proprietății și a exploatației capitaliste, Marx a arătat că în socialism consumul producătorilor nu va mai fi limitat de plusprodusul îngăduit de capitaliști ci el își va lărgi limitele pînă la acel volum pe care, pe de o parte, îl îngăduie forța productivă socială existentă iar pe de altă parte îl cere dezvoltarea multilaterală a membrilor societății. Totodată, socialismului, bazat pe concepția marxistă, îl este strânsă risipa și luxul, intrucît, așa cum a menționat Marx „luxul este opusul a ceea ce e necesar de la natură”¹⁵.

In socialism, prin natura lui, consumul nu este un scop in sine, ci un mijloc pentru dezvoltarea multilaterală a tuturor membrilor societății. De altfel, aceasta și definește trăsătura generală, esențială a consumului socialist. Consumul este menit să asigure dezvoltarea fizică armonioasă a omului, să permită satisfacerea cerințelor și aspirațiilor fiecărei persoane. La rîndul său, *consumul este un puternic factor de progres economic și social*. Prin contribuția sa hotărtoare la dezvoltarea fizică armonioasă a omului, la menținerea sănătății populației și la formarea forței de muncă sunt asigurate premise esențiale pentru creșterea activităților creațoare, sporirea eficienței și utilizarea rațională a resurselor de care dispune societatea.

Cercetarea problemelor consumului în România a căpătat o extindere însemnată după Congresul al IX-lea al partidului. În această privință se cuvine subliniată, în primul rînd, contribuția hotărtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu la elaborarea teoretică a problemelor creșterii și îmbunătățirii structurii consumului populației. Ne referim cu prioritate la tezele privind relația optimă acumulare-consum și la unitatea organică dintre creșterea bunăstării populației și dezvoltarea forțelor de producție; la optimizarea producției materiale pe ramuri și în profil teritorial prin prismă satisfacerea trebuințelor populației, la formarea veniturilor populației, respectiv la raportul dintre retribuția maximă și minimă și la raportul dintre veniturile provenite din muncă și din fondurile sociale de consum; la așezarea consumului pe baze stilințifice, care să excludă risipa și consumul de dragul consumului, la îmbinarea optimă a ridicării bunăstării materiale cu dezvoltarea condițiilor pentru lărgirea orizontului de cunoaștere și manifestare plenară a populației în viața social-politică¹⁶.

Etapa pe care o parcurge în prezent țara noastră necesită *o nouă abordare a problemelor bunăstării populației și, în cadrul acestora, a problemelor consumului*, astfel încât acesta să îndeplinească în cît mai bune condiții funcția sa fundamentală: satisfacerea trebuințelor populației, respectiv să contribue la dezvoltarea multilaterală a personalității umane. Dezvoltarea cercetărilor în materie ar permite: a. o mai rațională utilizare a mijloacelor existente, o mai deplină concordanță între posibilitățile de care dispune economia în prezent

¹³ Ioan V. Totu, *Dinamica dezvoltării și calitatea vieții în socialism* (I, II, III, IV), „Revista economică”, nr. 22, 23, 24, 25, 1980.

¹⁴ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 18, București, Edit. politică, 1964, p. 426.

¹⁵ K. Marx, *Bazele criticii economiei politice*, vol. 2, București, Edit. politică, 1974, p. 21.

¹⁶ *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, București, Edit. politică, 1978, Indosebi cap.: *Corelația dintre acumulare și consum; Armonizarea criteriilor economice și sociale în sistematizarea teritoriului țării; Stimularea materială și echitatea socială; Umanismul creșterii economice în socialism*.

și cerințele populației; b. o mai temeinică bază științifică pentru continuarea tendințelor care se dezvoltă în consumul populației și c. formularea unei politici pe termen lung a consumului care să ducă la un model de consum socialist specific țării noastre. Orice model de consum și, prin urmare, modelul socialist de consum este definit, în principal, de *nivelul și structura consumului de bunuri materiale și de servicii*. În concepția noastră, modelul este privit atât la nivelul țării, cit și la nivelul claselor și categoriilor sociale. Problema care se pune este de a se asigura o mai profundă cunoaștere a actualelor modele și a factorilor care le determină și de a le prefigura contururile de viitor în condițiile adincirii procesului de omogenizare socială. Asupra formării modelului de consum acționează o serie de factori economici și extraeconomici, inclusiv factorii de natură psihologică și de ordin ideologic. *Formularea politiciei pe termen lung a consumului necesită, după părerea noastră, adâncirea cercetărilor cu privire la: a. trebuințele oamenilor în socialism; b. funcțiile generale ale consumului și c. rolul consumului atât din veniturile provenite din muncă cit și din fondurile sociale de consum.*

Lucrările de specialitate, inclusiv cele din țara noastră, cuprind numeroase idei pertinente cu privire la trebuințele oamenilor. S-au definit trebuințele, s-au făcut clasificări și s-au avansat idei cu privire la măsurarea lor¹⁷. Totuși, în prezent, nu se dispune de o teorie închegată a trebuințelor omului în contextul modului de viață socialist. Evident, aceasta necesită studii aprofundate, inter și pluridisciplinare. *O problemă particulară a trebuințelor este și aceea a ierarhiei lor, a rolului pe care îl au diferențiate trebuințe în viața omului în societatea socialistă. Lunga perioadă de existență a societăților impărtăsite în clase a scos în evidență că pentru clase avute prioritate sunt trebuințele de ordin material. La clasele posesoare trebuințele de ordin material nu se rezumă la trebuințele fizice, vitale, la satisfacerea cerințelor fizilogice. Ele devin un scop în sine, un mijloc care le fixează statutul social, le diferențiază de alte clase și categorii sociale. De aceea, ceea ce caracterizează clasele avute este luxul, risipa, consumul ostentativ¹⁸.* În schimb la clasele avute trebuințele de muncă, de creație, de cunoaștere în general, au o intensitate extrem de slabă¹⁹. Firește, pot fi cazuri individuale, aparte, dar ele nu anulează trăsăturile generale ale claselor avute.

Capitalismul contemporan a ridicat pe un plan superior aceste caracteristici, iar în prezent concurența pe piață capitalistă este atât de puternică încât dominația bunurilor materiale este aproape absolută. Pentru realizarea *trebuinței de valorificare a capitalului*, a unor profituri cât mai mari sunt create permanent noi produse (uneori fără nici o utilitate practică și chiar dăunătoare sănătății fizice și psihice a oamenilor) sănătății fizice și psihice a oamenilor) sunt stimulate trebuințe artificiale²⁰. Se pune întrebarea: care este ierarhia trebuințelor în socialism? Așa cum s-a mai spus, omul, prin esența lui resimte nevoie de cunoaștere și cultură, de muncă și creație ca și nevoie de comunicare și de societate. Problema care se pune este ca societatea să ofere cadrul adecvat ca aceste trăsături, respectiv potențe, care există în fiecare individ să se dezvolte și să se asigure cu adevărat o înflorire multilaterală a personalității umane. Astfel se ajunge la înăbușirea forțelor creative, la o dezvoltare unilaterala și chiar la fenomene de dezumanizare²¹.

¹⁷ Aurel Negucioiu, *Sistemul trebuințelor economice*, în „*Studia Universitatis Babes-Bolyai*”, Seria Oeconomica, Cluj, 1969, p. 35—44; Petre Pânzaru, *Trebuințele în perspectiva civilizației socialiste și comuniste* (I și II), în „*Era socialistă*” nr. 3 și 4, 1975; J. Galtung și colab., *Measuring World development* (lito), în „*World indicators program*”, nr. 2; John McHale, Magda Cordell McHale, *Basic human needs — a framework for action*, N. Y. (U.S.A.), 1978.

¹⁸ Din punct de vedere istoric, Marx și Engels au arătat evoluția burgheziei spre consum ostentativ. Pe larg, problema consumului ostentativ a fost tratată de Thorstein Veblen în lucrarea *The theory of the Leisure Class*, apărută în anul 1899.

¹⁹ M. Pagnol (membru al Academiei franceze) scria următoarele despre comportamentul claselor avute față de intelectuali: „Cei bogăți sunt foarte generosi cu intelectualii, ei le lasă bucuriile studiului, onoarea muncii, sfinte voluptate a datoriei împlinite, nepăstrând pentru ei decit plăcerile de ordinul doi — caviar, salam de potironiche, Rolls-Royce și încălzire centrală la sinus periculoasei lipsă de activitate” (v. Topaze, Paris, 1965, p. 246).

²⁰ Alvin Toffler, *Social viitorului*, București, Edit. politică, 1973; Robert L. Heilbroner and others, *In the Name of Profit* (în revista sovietică „SSA”, nr. 7, 8 și 9 din 1974).

²¹ Faptele arată că în cazuri extreme, punerea individului în afara relațiilor cu semenii săi, în afara relațiilor sociale care presupun limbaj, atenție și afecțiune se poate solda cu moartea, cu pierderea individului ca atare. În această privință este semnificativ experimentul lui Frederick, împărat german, 1194—1250, potrivit căruia a pus 18 copii nou-născuți în condiții de îngrijire fizică excelente, dar fără să audă nici un cuvint de la persoanele cu care vin în contact, în ideea de a afla ce limbă vor vorbi cind vor ajunge mari (greaca, latină, ebraică, arabă sau limba părintilor). Experimentul nu a putut fi dus la capăt. Din lipsă de afecțiune toți cei 18 copii au murit între luna a 9-a și a 18-a de la naștere (vezi, *Omul în lumea contemporană*, sub red. acad. Șt. Milcu, București, Edit. științifică, 1972, p. 34).

Dat fiind bazele economice și politico-ideologice pe care se întemeiază socialismul (propietatea obștească și materialismul dialectic și istoric), se poate afirma cu totul că, spre deosebire de orindurile intemeiate pe exploatare, în noua societate trebuiețele se structurează (ca posibilități de realizare) într-o nouă hierarhie. Ele se dezvoltă și se manifestă în concordanță cu esența omului, a omului complet, total și nu parțial și unilateral. Sunt specialiști care consideră că în noua orinduire trebuiețele culturale ar avea o importanță egală cu cele de ordin material. Mai mult, s-a avansat ideea că *societatea socialistă ar putea fi caracterizată, în opoziție cu societatea capitalistă de consum, ca o societate de cultură și creație*. Fiind pe deplin de acord cu astfel de păreri, subliniem că și în socialism rămâne teza cu privire la cerința satisfacerii prioritare a trebuiețelor fizice de hrană, apă, aer, îmbrăcăminte și adăpost, respectiv a trebuiețelor care, în literatura de specialitate, le intîlnim și sub denumirea de trebuiețe naturale sau fiziologice. Dar, spre deosebire de capitalism și alte orinduri bazate pe exploatare, care determină o satisfacere egală și parțială a trebuiețelor fizice, *socialismul creează posibilități ca toți oamenii să aibă condiții materiale de viață corespunzătoare, care să permită dezvoltarea și înflorirea personalității umane*. În acest cadru, cel puțin două aspecte de ordin principal ni se par demnă și relevante: a. *socialismul este incompatibil cu luxul și risipa, cu consumul material ostentativ*. Este rezultatul faptului că în socialism sunt lichidate clasele exploatatoare, că are loc un proces de omogenizare socială și că unicul criteriu de apreciere a omului este muncă și comportamentul său în societate, contribuția sa la progresul economic și social și b. *obiectivul societății sociale este de a asigura tuturor membrilor societății un consum rațional, științific determinat, de bunuri materiale și de servicii, și nu de a limita consumul ca în societățile împărțite în clase antagoniste și care uneori ajunge pînă la nivelul trebuiețelor de supraviețuire*.

Referindu-ne la problema trebuiețelor populației în socialism, practic am abordat și problema funcțiilor consumului. În primul rînd, faptul că în socialism consumul nu mai este criteriu de apreciere a statutului omului. În al doilea rînd, ne-am referit la funcția utilitară a consumului, la satisfacerea trebuiețelor fizice, științifice estimate ale populației.

Viața arată că în afară funcției strict utilitare, de satisfacere a trebuiețelor fizice, consumul are și alte funcții, între care aceea de a satisface a unor necesități de ordin estetic și artistic. Cel mai adesea această cerință apare în legătură cu îmbrăcămîntea. Specialiștii arată, spre exemplu, că între motivațiile îmbrăcămîntei un loc esențial îl au cele de natură practică, morală, socială, comunicativă, psihologică și estetică. De aici și cerința privind constituirea unei garderobe care să satisfacă atât cerințele utile de ordin practic, cit și celelalte cerințe ale populației. În acest cadru de idei se cunosc menționat și faptul că *omului îl este proprie și tendința de egalitate, de a imita, de a fi în ton cu ceilalți, și totodată de a se diferenția*²². Interacțiunea dintre imitație și diferențiere generează moda, ca fenomen social-obiectiv, cu implicații pentru consumul populației, pentru determinarea normelor raționale de consum.

Noi probleme ridică și faptul că moda are caracter periodic, ceea ce presupune că produsele sunt uzate moral înainte de a fi ajuns la o uzură fizică completă. Ca atare, produsele înlocuite urmează să fie supuse unui proces de reciclare. Este de presupus că în viitor simbul estetic se va dezvolta și că problemele ridicate de reciclarea produselor nu vor fi mai reduse.

Cerința luării în considerare a funcțiilor diverse pe care le are consumul apare și în legătură cu alte produse — mobilă, obiecte de folosință îndelungată. Locuința ridică însă probleme deosebite. Mai mult de jumătate din viață este trăită în cadrul locuinței și aceasta trebuie să asigure un cadru, un mediu ambient care să satisfacă cerințele biologice de spațiu, adăpost dar și cerințe de spațiu psihologic, necesar flecării individ²³. În mod corespunzător se cere ca locuința să satisfacă și cerințe de ordin estetic, fapt ce urmează să influențeze soluțiile constructive adoptate.

În unele lucrări se vorbește despre *funcția de evaziune a consumului* și se lasă să se înțeleagă că aceasta ar fi caracteristică tuturor orindurilor sociale²⁴. Într-altele, este vorba de utilizarea

²² Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Principiile filozofiei dreptului*, București, Edit. Academiei, 1969, p. 226—227.

²³ Vezi, *Omul în lumea contemporană*, sub redacția acad. Șt. Milcu, Eucurești, Edit. științifică, 1972, p. 34.

²⁴ Philipp d'Tribarne caracterizează astfel consumul de evaziune: „Cind este imposibil să se reducă în mod suficient cauzele tensiunilor generate de existență (forme, insecuritate, lipsă de afectiune etc.) starea de echilibru psihic poate să fie căutată în depășirea acestor tensiuni ... Toți (subl. ns.) oamenii utilizează mai mult sau mai puțin o astfel de evaziune pentru a compensa lipsurile cele mai diverse ... Dorința omului se fixează adesea asupra unor substitute sau semne a ceea ce el nu poate în mod real să obțină” (în „*Revue d'Economie Politique*”, nr. 1, 1972, p. 38—39).

unor obiecte sau consumarea unor produse (droguri, alcool), pentru a înălța, chipurile, anumite stări tensionale generate de foame, insecuritate, lipsă de afecțiune etc. Nu întotdeauna consumul de droguri a căpătat o largă răspindire în țările capitaliste. În socialism, nu există teren însă pentru ca consumul de evaziune să devină o caracteristică a consumului.

Realizarea modelului socialist de consum este o problemă complexă și de lungă durată. Complexitatea formării modelului socialist de consum rezultă din mai multe imprejurări:

— *socialismul a învins în fără care în trecut, în majoritatea lor, au fost slab dezvoltate economie, fapt ce generează o contradicție între trebuințele reale ale populației și posibilitățile obiective de satisfacere a acestora. Rezolvarea acestei contradicții este un proces dinamic asigurat de creșterea rapidă a forțelor de producție în condițiile în care (tocmai pentru stimularea forțelor productive ale societății) se aplică principiul repartiției după muncă. De aici diferențe și inegalități în veniturile și respectiv consumul populației. Deși aceste diferențe și inegalități se reduc continuu, ele sunt o trăsătură a modelului socialist de consum. În România spre exemplu, raportul de 5,5 : 1 dintre retribuția maximă și minimă va continua să existe pentru multă vreme în viitor²⁵. În perspectiva fărării societății comuniste, a însăptuirii repartiției după nevoie, se va asigura o egalitate deplină a populației în domeniul consumului;*

— *în țările în care a învins socialismul continuu să existe, în virtutea înerției, o serie de practici și obiceiuri din vechea orinduire, practici și obiceiuri care frinează procesul formării modelului socialist de consum. În unele cazuri pot apărea contradicții, recrudescențe, ale consumului de prestigiul, cu deosebire în rândurile categoriilor de populație cu venituri ridicate. Continuu să existe încă fenomenul de alcoholism. De asemenea, în domeniul consumului alimentar sunt obiceiuri și practici care frinează realizarea unui consum pe bază de norme științifice, inclusiv în țările socialiste dezvoltate care dispun de o bază materială corespunzătoare. Schimbarea acestor practici presupune o modificare a poziției psihologice față de alimentație și înlocuirea concepției can-titative cu una calitativă. Practici și obiceiuri culinare deficiente există și în România²⁶.*

Formarea modelului socialist de consum necesită, pe de o parte, studierea atentă a cerințelor populației și confruntarea acestora cu recomandările oamenilor de știință și valorile socialismului, iar pe de altă parte, oferirea bunurilor materiale și a serviciilor într-un asemenea volum și într-o asemenea structură care să corespundă cerințelor populației dar și recomandările oamenilor de știință și valorilor socialismului. Respectarea acestor cerințe duce la un model rațional, de consum socialist.

Contururile mari ale acestui model rezultă din *îmbinarea previziunii consumului atât pe baza metodelor explorative, cât și pe baza metodelor normative*. Utilizarea ambelor metode presupune luarea în calcul a cit mai mulți factori de influență. În cazul metodelor explorative avem în vedere asemenea factori cum sunt: venitul, prețul, urbanizarea, producția etc. Proiectile pot fi făcute prin funcții de consum unifactoriale, precum și prin funcții de consum multifactoriale. Evident, valoarea cognitivă a funcțiilor multifactoriale este mult superioară în raport cu funcțiile unifactoriale. Metodele normative au drept fundament determinările specialiștilor privind consumul de bunuri materiale sau servicii care să satisfacă pe deplin trebuințele omului social determinate. Ele iau în considerare în mod analitic multiplele funcții pe care un produs urmează să le indeplinească: utilitară, social-estetică, psihologică etc. Prin natura lor, previziunile normative ale consumului sunt produsul unor cercetări interdisciplinare la care pot participa fiziologi, nutriționisti, merceologi, economisti, sociologi, psihologi etc. Ca urmare, îndeosebi a dezvoltării estimărilor normative, în ultimul timp, în unele țări socialiste se dezvoltă un nou instrument de orientare a consumului socialist — bugetul rațional de consum²⁷. La noi, începuturi în această privință s-au făcut la Institutul de Planificare și Prognoză.

Dat fiind cele menționate mai sus, cu deosebire faptul că în consumul real al populației sunt și elemente care nu ţin de natura modelului socialist de consum, metodele normative rămân hotăritoare în determinarea modelului respectiv. În mod firesc metoda normativă exclude luxul, risipa și consumul ostentativ, precum și consumul de evaziune. Ca atare, prin esența lui, modelul

²⁵ Lucrările DCS privind Bugetele de familie ale personalului muncitor și respectiv ale țărănilor oferă un bogat material statistic pentru evaluarea diferențelor existente în consumul populației.

²⁶ Iulian Mincu, *Structura alimentației în lumea de azi. Sistemul de alimentație și cerințele impuse de știința nutriției*, în „Era socialistă”, nr. 2, 16 și 24, 1976.

²⁷ V. Rutgaizer, O. Saenko, *Utilizarea bugetului rațional de consum în planificarea nivelului de trai*, „Planovoe hozealstvo” nr. 2, 1978, p. 55–66. În studiul menționat se arată că pentru partea alimentară Academia de științe medicale a URSS a elaborat pînă în prezent un set de 150 normative raționale de consum și se apreciază că setul respectiv poate fi mărit pînă la 400–450 poziții.

socialist de consum este un consum rațional. *Consumul rațional presupune satisfacerea deplină a trebuințelor științifice determinate, o gamă largă de produse și de calități corespunzătoare oferite populației, decizia individuală a consumatorului în a cumpăra un produs sau altul și în cantitatea și de calitatea pe care le consideră necesare. Consumul rațional nu are, aşadar, nimic comun cu consumul rațional, strict reglementat, cu aprovisionarea pe bază de bunuri sau carțele. Firește, în anumite momente deosebite pot apărea situații care impun reglementarea temporară a consumului unor produse.*

În ultimul timp, îndeosebi în legătură cu agravarea crizei energetice și a materiilor prime, reprezentanți ai cercurilor politice și științifice din țările capitaliste dezvoltate avansează ideea realizării unui consum rațional în societatea capitalistă (inclusiv în domeniul producerii și consumului de bunuri materiale și de servicii pentru populație). În aceeași ordine de idei, Edmond Lisle, director de cercetare la Consiliul național al cercetărilor științifice din Franța vorbește despre necesitatea unei treceri de la societatea de consum la o societate de economie²⁸. Deși statul capitalist poate să intervină în reglementarea funcționării unor sectoare economice și în utilizarea resurselor, bazele societății capitaliste continuă să existe și odată cu ele și risipă, lux și inegalități flagrante în condițiile de viață ale populației²⁹.

Formarea modelului socialist de consum se realizează treptat, prin măsuri de politică economică și socială. Programele privind creșterea nivelului de trai, planurile cincinale și planurile anuale ale dezvoltării economice și sociale sunt etape care contribuie la modernizarea consumului în optica modelului rațional, socialist, de consum. Consumurile prevăzute în programele și planurile cincinale și anuale amintite le considerăm consumuri optime posibil a fi realizate în etapa respectivă în funcție de nivelul de dezvoltare a forțelor de producție, de factorii economici și sociali dominanți. În procesul formării modelului de consum socialist un rol hotărâtor îl au veniturile proveniente din muncă, ele fiind, așa cum s-a mai spus, un puternic factor care stimulează utilizarea eficientă a resurselor materiale și de muncă. Totodată, un rol deosebit de important îl au fondurile sociale de consum care ajung la populație sub formă băneasă sau sub formă de servicii. Faptul că ele sunt repartizate în principal „după criteriu nevoie” și nu după „criteriu muncă”, contribuie la diminuarea diferențelor din veniturile și consumul populației. Prin fondurile respective, societatea contribuie la crearea de șanse egale de dezvoltare și formare a tuturor cetățenilor, indiferent de mărimea veniturilor provenite din muncă ale familiilor sau de numărul membrilor care compun familia.

Vorbind despre formarea modelului socialist de consum se cuvine subliniat aportul tot mai mare pe care urmează să-l aibă în această privință *alimentația publică*, inclusiv alimentația publică din școli, uzine și instituții. Unitățile de alimentație publică ar urma să aibă menirea să fie în avangarda așezării consumului alimentar pe baze științifice, să contribuie la eliminarea carentelor care există în regimul alimentar. În aceeași direcție, respectiv în formării unui consum rațional, poate să acționeze *folosirea în comun a unor utilități care satisfac nevoi importante ale populației (transport, unități de servicii cultural-educative, sportive și turistice)*. Acest tip de consum, care, de regulă, este denumit impropriu consum social, poate să asigure, în condiții de economicitate, accesul unei mari părți din populație la serviciile respective.

Extinđerea satisfacerii unor trebuințe esențiale ale populației prin alimentația publică sau prin folosirea în comun a unor utilități este condiționată însă de realizarea a cel puțin doi parametri și anume: a. costul serviciului respectiv să fie mai redus decât în cazul realizării lui în familie, sau prin utilizarea de mijloace individuale și b. calitatea serviciului să fie mai bună. Transportul în comun spre exemplu, să se realizeze în timp util, în condiții de confort și cu tarife scăzute.

Dezvoltarea consumului socialist presupune *utilizarea prilejilor valorice și educative în structurarea comportamentului consumatorului în direcția modelului previzionat*. Avem în vedere îndeosebi utilizarea prețului cu amănuntul și a creditului ca prilej de influențare indirectă a consumatorului. Pirghile amintite pot juca un rol mai activ în promovarea consumului unor produse și servicii care satisfac în mai bune condiții trebuințele firești ale populației și respectiv în frinarea consumului altor produse și chiar în substituirea lor. De asemenea, mijloacele de comunicare în masă pot să aibă un aport mai mare în educarea oamenilor în spiritul valorilor care stau la baza modului socialist de viață și a consumului socialist. Efficiența acțiunii de educare a consumatorului se sprină însă, pe existența unei oferte corespunzătoare de bunuri și servicii.

²⁸ Edmond A. Lisle, *De la société de consommation à la société d'économie*, „Analys et Prévision”, nr. 4, april 1974, p. 387–413.

²⁹ Patrice Grevet, *Une nouvelle qualité de la vie*, „Économie et Politique”, nr. 24 (297), april 1979, p. 76–80.